

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 76

Fylke: Buskerud.

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Ytre Sandevar.

Emne: Dei "klake".

Bygdelag: Komunesaken.

Oppskr. av: Kristoffer Skolem.

Gard: Spoli.

(adresse): Kittingfoss.

G.nr. 18. Br.nr. 3.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

J likket med andre bygder, så har der jo også her i Sandevar vært "klake" kopper og kopper, som kunne "gjøre ve" for forskjellige krankhet og sykdom. Tradisjonen om denne gamle lege-kunst er desverre for det meste glemt; men jeg har da fått tak i enkelte trekk, som jeg her skal fortelle om.

Jeg tar da først med hva den helgents sønn-pret i Sandevar Peter Heinrich Wolff, som var prest her fra 1725 - 1768, skriver i en beretning til kancelliet i Kiøbenhavn:

" - Regierer almindeligt blandt store Sygdomme hidig Feber og Forkølelsen, mens hvad urther derjmod kand voks her, kand ieg icko melde, siden ieg er icko kiender af flere end Rad. Tormentilli, Hyperikium, Veronica og slige urther som almindelig er bekjendt; ellers forryges af den gemeene elland til Lagedom for Kug eller Laur, een rod som de kalder Sigtes Rod. - (Efter prof. O. A. Hæg sittes her til Stor-konvall, Polygonatum officinale, eller Strau-konvall, Polygonatum verticillatum)

Denne rut - " bliver taget aften for Visit. Maria, denne Rood kaager de i tykt røsmas blandet med Hise - Pis, hvoraf der bliver een Tiars eller Sirup; item karves Røllek af dem og manges i gammel Smør, slikt bruges de gjerne at legge det morgen og aften nyt paa Saaret, hvilket baade skall fortrage det døde Kjød og lage Tillige, naar de dis imellem taer Saaret idelig med deris egen Urin."

Solneprest: Sandvæd 1764-1806, har i sin sinne udtrykt Sandværbeskrivelse fra 1796 og en litt i fortællingstegning for den Tid.

Den indværende Svamp paa gamle Ege, pulveriseret, regnes for sikrest Blodstillende middel i Kug og Saar. Løften der kan indpreses indgives for fremligt middel mod Blodgang, Egekvade, udflydende Saft i Septembers antagende Maaned, ansies, middel mod den paa Staldede faldende pyze. Samme kvade kan tørres, stødes til pulver, drifles igjennem et Kuarsigt, indtages af ducato (?) stenele: Vand indblidet, deatil künde og bruges til Smis; deraf elyses opkomme, der regnes for godt meke."

Andreas Stin, som er 84 år, fortæller, at den som kunne "gøre ve' for ve'", skulle spikke 3 flisen og for hver flis legge kniven over det vordende sted og si, "Hvis - den ve' ta' lo' og i ve'".

Den som hadde en port, skulle ta en flise over og amire over porten, og si la en anden gennem flisesvoren; - da gik porten velk.

Et legerind for folk som hadde gulsott var i skrape, lo" og muse-skinnet eller løst, halvrettet belegg på gamle hussvegger. Hvorledes medisinen skulle tilberedes og brukes, kan jeg desværre ikke sige oppgitt.

„Rannerkva“, - utflod på grantrær, som ikke er fast stienet, men kalut rennende nedover granstammene, - i Sandø var også kalt „Rennandit“, - var et kjent og prøvet middel til å trekke ut verk, - et legerind som Tildets smie ble brukt. Kværn ble brukt i en rein felle til den ble fin og seig, og ble da gjerne mengset sammen med søt fløte.

En kone som hedte Riso Højlebo i Eftelst, døde omkring 1850, kunne gjøre ved for orme-stikk. Hun rorte med en stølstikke i et glass brennevinn, mens hun leste en besvergelse eller bønn for varteboka. Den som har meddelt mig dette, var imidlertid ikke villig til å gjenge noe av det Riso munnlet over brennevinn, men hun innvante at det var - noe av Gud og noe av fanden. Om brennevinn skulle drikkes eller smøres over orme-stikken er ikke oppgitt.

En „klot“mann av en annen type var Amund Brekke, som bodde på en liten stam langt „vest på skaien“ i nærheten av Elliklevann i Eftelst. Han var en god og vis mann, som berømte sine sorgløse dager i det gode Genest. Han kunne „stemme blo“ og gjøre ved for orme-stikk ved å lese gudelige bønner.

Det fortelles, at da Amund døde, var hans påførende ment på å brenne de skrifterne, som lå i øyen eller hann. 3 ganger ble de pisset

i orden; men de ville slutt ikke brevene.
 Da var det en mann, som hedde Arvid
 Dammyr som tok vare på papirene. Denne
 Arvid Dammyr var far til Daniel Setra.
 Hans sønn igjen, Daniel Setra, bodde på
 Grovud i Ligan, iallfall på seint som i 1952.
 Arvid Brekke bodde på Brekke i 1860-
 70-åra. Alle hans barn reiste til Amerika.

Gå baklengs.

Ole Tausen på nordre Skoti var fra Telemark.
 Hans kone hedde Klaren. En dag ble ei kvi
 derting for Klaren. Hun gikk da til nabokonen,
 Ellaren Skoti, og ba henne hjelpe seg; - her
 underforstått, på en måte de begge måtte
 være fortrolig med. Da hun hadde båret fram
 erendet sitt, gikk hun hjem igjen. Ellaren
 Skoti laget da til en "klining" av smør
 og fløttbrød. Om litt kom Klaren att, og
 denne gang baklengs gjennom døra.
 Ellaren måtte henne, likeså baklengs og
 fliddo henne "klininga" bak sin rygg. Ingen
 av dem måtte et ord.

Denne historio skal være fra godt og vel
 100 år siden.

I Landegga i Guro Sandvåg bodde en "klak"
 kone, som bl. a. kunne gjøre ved for ornestikk.
 En kvinne, som kaltes Ellaren Bakvendt,
 lå en sommer på en seter med kuiskepen,
 ei kv ble "ørnestikken"; Ellaren tok da en
 klatt isallt smør og sendte en guttunge, som
 het Hans Skuiden den lange veien med til kauen
 i Landegga. Stonen lerte noe i smørret og sendte
 gutten tilbake med det. Smørret ble så klemt
 ut over ornestikket, - og kua ble bra.

Om „tystber“ (Sandsver: „tystber“).

Oleehing. - *Empetrium nigrum* er kjent i Sandsver under navnet „tystber“. Det lokale navn kommer muligens av, at de små sorte fruktene skulle være så gode til å slukke tørsten for den som ferdedes i skog og mark; de er også røds i saftfull, men uten noen større smak. I gamle dage var det almindelig å samle inn „tystber“ til vinterferråd. De ble brukt som lege-middel og skulle være virksomme for folk, som hadde vanskeligheter med vannladningen.

Lijerd Gulli; Tust, vel 60 år, kan fortelle om en kone fra Berg i Lardal, som hver høst samlet inn „tystber“, som hun tørket og brukt som medisin. Hun var en „klek“ kone, som kunne doktere både folk og fe, når hun ble kaldsendt på gårdene omkring i bygden.

Da disse bare skulle være så bra for vannladningen, ble de, med respekt å melde, også kalt „migeber“.

Ekke for mosatt.

E. H. Steensrud (omkring 80 år) har fortalt, at hans bestemor Berte Maria kunne „måte“ for mosatta. Om en kjent seg mo og matløs, eller led av bleiksvett kunne hun hjelpe for det. Det gjorde hun på den måten, at hun tok en ullaad og målte armene på den syke, mens hun munnlet en formular, - som ikke er oppgitt. Hun fant da gjerne ut, at den ene armen var litt kortere enn den andre. På knyttet hun tråden sammen til en ring, gjorde så en løkke og spyttet gjennom den inn i varmen. Deretter skulle den syke feste tråden om beinet ved „hosobann-stuen“ og gå med den i fiske. Da skulle tråden brennes, - og den kranke ville bli bra igjen.

6

Anna Grøtterud: Trift, - did for noen år siden
i en alder av vel 60 år, har fortalt en historie
om en kone, som hedde Sofie Grøtterud; him
vokte en, klets* kone, som kunne male for morett.
Him pisto selv etter behandlingen: "Jeg tulle og
gikk lettere himmet."

Marte Skinneres.

Kelge Skinneres, 74 år, kan fortelle om sin
oldemor Marte, som i sitt annet ekteskap ble
gift til Eid, og da hedde Marte Eid, - him var
en kvinne som kunne mer enn Fader Vår,
- om him ikke nettopp hedde svart bokse. Him
samlet forskjellige urter i skog og mark, og
disse koble him sammen med noe him
kjente på "appetitke", og laget derav en
medisin, hvormed him kurerde både folk og fe.

Nå var det framt om utkommet på Skinneres
den tiden, - og da sønnen hennes, som var
litt av en datt, fant på å legge sin huj til en
fettig glassgente, - da fant Marte ut, at det måtte
him forhindre. Skulle de tørke å bli hengende
ved gården, måtte gutten se å få fat i en
gente med middet.

Detto fortalte him sønnen og sa, at him
nok skulle kureres ham for elsk hujen til glass-
tøisen. Jeg skal riipe skog litt i venstre merke-
fingeren, sa him, så skal du riipe blodet
i deg, og så er vi ferdig med det. Ja, gutten
gikk med på det, enda han ålt hadde kjøpt
"festegåve" til genten sin.

Etter dette fikk Marte sønnen til å fri til en
gente fra Bravdal, som hadde en stor medgift
i venter.

På den måten ble det nok flere utkomme
på Skinneres; men om den ekteskapselige lykke
i samlivet forteller historien ikke noe om.